

Юлія Малієнко

ЄВРОПЕЙСЬКІ ДЕРЖАВИ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ. СВЯЩЕННА РИМСЬКА ІМПЕРІЯ

З циклу «Методика вивчення Середньовіччя». Всесвітня історія, 7 клас.

На початку цієї статті хотілося б нагадати вам, шановні колеги, про професора Наталію Гордіївну Подаляк (1948 – 2010) – українського медієвіста, спеціаліста з історії середньовічної Німеччини, автора підручників із всесвітньої історії для 7, 8 класів, якими ми користуємося з початку нульових й до нині. Власне, її наукові розвідки стають у пригоді сучасним авторам, коли йдеться про характеристику середньовічного міста, Німеччини, Ганзи.

Відповідно до нової програми учні мають показувати на карті території Священної Римської імперії, називати дату її створення, характеризувати результати італійської політики німецьких імператорів, визначати основні напрями діяльності Оттона I і Фрідріха II, володіти поняттями «духовно-рицарські ордени» (опосередковано, на прикладі Тевтонського ордена), «Золота булла». Водночас нагадаємо: складовою відповідної компетентності ці вміння стануть за умов, якщо семикласники інтегровано використовуватимуть їх для пояснення, аналізу, узагальнення, оцінки відповідних історичних фактів, життєдіяльності середньовічних постатей.

Історія Священної Римської імперії розпочалася у 962 році, коли німецький імператор Оттон I коронувався в Римі, сподіваючись відродити велич давньоримської держави. Наприкінці X ст. він підкорив своїй владі німецьких князів, слов'янських і данських правителів, князя Богемії¹, розгромив угорців і зупинив їх просування на Захід. Оттону платив данину і польський король. У 962 р. Оттон здійснив успішний похід в Італію. Вдячний папа коронував Оттона I «короною імператора Августа». Так було відновлено Римську імперію, але вже у нових, середньовічних, кордонах.

Перш ніж розглядати з учнями історію нової імперії, варто згадати Верденський договір, оскільки він започаткував історію сучасних Німеччини, Італії, Франції.

● НІМЕЦЬКЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В ОСОБАХ

Оттон I Великий (912 – 973). Народження Німецької імперії

За висловом сучасників, велич сили поєднувалася в Оттоні I з величчю душі.

■ Оттон I приборкав знать, то перемагаючи її в боях, то укладаючи вдалі династичні шлюби.

¹ Богемія – історична область у Чехії.

Лукас Кранах Старший.
Оттон I. «Хроніка саксів
и Тюрингів» (бл. 1535).

- Був коронований папою як імператор.
- Оттон I пробачив рідному брату змову і спробу вбити його, що назавжди зробило брата його союзником.
- Розгромив угорців і поклав край їхнім набігам на Німеччину.
- Створив канцелярію та призначив чиновників, які допомагали підтримувати лад в країні.
- Роздавав церковні посади, мав міцну підтримку з боку духовенства.
- Завоював Італійське королівство.

● МОВОЮ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Ліутпранд ПРО ДІЯННЯ ОТТОНА ВЕЛИКОГО, ІМПЕРАТОРА

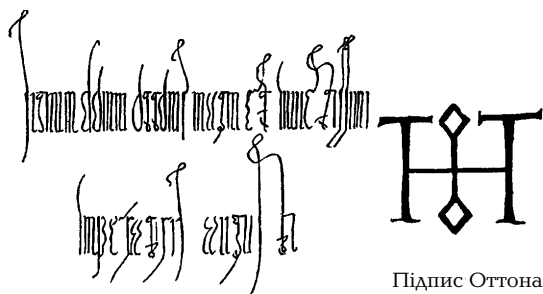
Ліутпранд – єпископ Кремонський, X ст., автор відомих історичних творів епохи Середньовіччя.

У Римі, прийнятий з урочистостями, нечуваними до того часу, Оттон був помазаний імператором верховним владиною і вселенським папою Іоанном.

Оттон не лише повернув папі те, що йому належало, а й віддячив його великими дарунками: коштовним камінням, золотом і сріблом. Папа дав обіцянку не допомагати ворогам Оттона.

Завдання і запитання до документа

- Яку політику щодо церкви проводив Оттон I?
- Пригадайте, хто з київських правителів і з яких причин встановив стосунки з Оттоном Великим.

Підпис Оттона Великого

● ПРО НАЗВИ НІМЕЦЬКОЇ
ДЕРЖАВИ В СЕРЕДНЬОВІЧЧІ

У 1026–1027 рр. німецький король Конрад II здійснив похід на Рим. Вперше в документах саме цього імператора його держава починає називатися «Римська імперія». З середини XII ст. — «Священна Римська імперія». З кінця XV ст. держава германських імператорів стала називатися «Священна Римська імперія німецької нації».

У XIII ст. гербом Священної Римської імперії став двоголовий орел, який символізував владу.

Прагнення до імперської величі, до панування над усією Європою зберегли й наступники Оттона I — володарі відновленої імперії. Воно примушувало їх раз по раз здійснювати військові походи до Італії, штовхало на боротьбу з папством, з італійськими містами, незалежними феодалами — з усіма, хто стояв на їхньому шляху.

Розвиваємо вміння працювати
з різними джерелами знань

▣ Ознайомтеся з документом та картою атласу «Священна Римська імперія».

● МОВОЮ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Титмар
ЧАС ОТТОНА III

Хроніка Титмара, єпископа Мерзебурзького, складається з 8 книг, охоплює значний період німецької історії (X–XI ст.), містить відомості з історії Давньоруської держави.

Оттон III постійно ходив проти слов'ян, збільшуючи свої напади, підкорив їх, коли вони піднялися на повстання ..., він намагався підкорити їх як хитрістю, так і силою.

Завдання і запитання до документа

- ▣ Назвіть, які слов'янські племена були підкорені німецькими імператорами.
- ▣ Порівняйте сучасну карту та карту європейського Середньовіччя. Які сучасні слов'янські держави належали до складу Священної Римської імперії?
- ▣ Як називалася політика німецьких правителів, спрямована проти слов'ян та народів Східної Балтії?

Попри те, що постать Фрідріха I Барбаросси не є обов'язковою для вивчення, проте його діяльність була виявом італійської політики німецьких імператорів. Тож ми пропонуємо в класах з більш високою підготовкою все ж зосередити увагу учнів на життєдіяльності Барбаросси.

● НІМЕЦЬКЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В ОСОБАХ

Фрідріх I Барбаросса

Фрідріх Барбаросса, що означає «рудобородий», безстрашний і жорстокий воїн, розумний дипломат і державний діяч, хотів відродити імперію Карла Великого і підкорити собі європейських королів, навіть французьких та англійських.

Італію Барбаросса вважав частиною своєї імперії. Проте розбагатілі Венеція, Мілан, Генуя й Флоренція не хотіли підкорятися ані папі римському, ані імператору. Тому Фрідріх Барбаросса розгромив Мілан, зрівняв його з землею та виселив городян у села, щоб остаточно позбавити їх свободи. Тоді міста об'єдналися в Ломбардську лігу, допомогли міланцям відбудувати своє місто і розгромили війська імператора (див. ілюстрацію «Битва біля Леньяно»).

Папа римський, боячись посилення влади Фрідріха, підтримував то міста, то імператора. Фрідріх відмовився вважати владу папи вищою за імператорську. У відповідь на це папа відлучив його від церкви. Барбаросси довелося вибачитися перед папою і цілувати його туфлю.

Під час Хрестового походу до Єрусалима Фрідріх Барбаросса загинув, переправляючись через невеличку річку.

Ім'я Фрідріха Барбаросси залишилося в історії не тільки завдяки його військовим походам. У XX ст. Гітлер назвав план війни проти СРСР планом «Барбаросса». Так

Пам'ятник Фрідріху Барбароссі у місті Гослар

Фрідріх Барбаросса з синами. Мініатюра XII ст.

ім'я Фрідріха Барбаросси стало відомим навіть тим, хто ніколи не вивчав історію Середньовіччя.

Завдання і запитання

▣ Який германський імператор також змушений був вибачитися перед папою. Який крилатий вислів з'явився внаслідок цієї події?

▣ Як Ломбардська ліга покарала Фрідріха I Барбароссу?

Битва біля Леньяно

Перемога міланців та їхніх союзників над германським військом біля Леньяно засвідчила піднесення північно-італійських міст. Імператорське знамено з двоглавим орлом «схилиється» перед італійцями (за бажанням цю ілюстрацію можна використовувати й на уроці «Країни басейну Середземномор'я»).

Цій битві італійський композитор Джузеппе Верді присвятив оперу, яку так і назвав — «Битва біля Леньяно».

● НІМЕЦЬКЕ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В ОСОБАХ

Фрідріх II

Фрідріх II Барбаросса — онук Фрідріха I Барбаросси, запеклий ворог папи. Імператор-інтелектуал і знавець кількох мов, письменник і засновник університету в Неаполі. Жорсткий правитель, діяльність якого закріпила роздробленість середньовічної Німеччини.

Під час Шостого Хрестового походу він без жодної битви домовився з єгипетським султаном про передавання Єрусалима та інших Святих місць під владу християн. При цьому мечеті Єрусалима продовжували діяти, а імператор зобов'язався допомагати султану в боротьбі проти його ворогів.

Обурений діями Фрідріха, папа наклав інтердикт навіть на Єрусалим.

Фрідріх II. Статуя, встановлена в м. Капуя, тепер — у Капуанському музеї.

Королівська влада на Сицилії була сильнішою, ніж в інших європейських державах. Фрідріх II заборонив феодалам у мирний час носити зброю. Сучасники ставилися до нього по-різному — одні захоплювалися ним, інші ненавиділи.

Аналітичні завдання

▣ Поміркуйте, чому скульптор зобразив Фрідріха II як римського імператора.

▣ Прочитайте напис на короні Фрідріха II: «Фрідріх Божою милістю імператор Римський і Август, король ерусалимський, король сицилійський. Рим — столиця світу, тримає кермо Всесвіту». Після яких подій Фрідріх II зміг назвати себе королем Єрусалима?

Розвивасмо картографічні вміння

▣ Опишіть географічне положення Священної Римської імперії, назвіть держави, з якими вона межувала.

▣ Назвіть міста, створені на місці фортець, побудованих для боротьби з угорцями (варто нагадати учням, що такі фортеці називалися бургамі).

▣ Назвіть землі народів, що були колонізовані німцями, та держави, які належали до складу Священної Римської імперії.

▣ Прослідкуйте за відповідними картами атласу, під владою яких завойовників перебувала Сицилія, перш ніж опала під владу германських імператорів.

Працюючи з картою, учні встановлюють, що в різні часи до складу Священної Римської імперії належали: німецькі держави, Північна й Середня Італія, частина Південної та Південно-Східної Франції, деякі слов'янські землі. У період найбільшого розширення до складу імперії повністю або частково належали території таких сучасних держав: Австрії, Бельгії, Ватикану, Ліхтенштейну, Люксембургу, Монако, Нідерландів, Німеччини, Сан-Маріно, Чехії, Швейцарії, північної та середньої Італії, частини західної Польщі та частини східної Франції.

Закріплення німецьких держав

Парадокс розвитку Німеччини в епоху Середньовіччя полягає в тому, що ранній та досить успішний процес формування централізованої держави почався саме на німецьких землях, де представники оттонівської (саксонської династії), фактично, створили німецьку ранньофеодальну державу, захистивши її від норманів та угрів. Проте відцентрові процеси перемогли.

Економічне піднесення, що спостерігалось в Німеччині, не призвело до утворення єдиного господарського центру, до якого б тяжіли всі області країни. Навпаки, роздробленість країни та існуюча обласна централізація влади створили економічну основу для формування системи територіальних князівств. Заохочуючи розвиток міст, можновладні князі використовували їх як засіб для утвердження своєї самостійності та політичного впливу, як джерело фінансових прибутків. Зміцненню князівських позицій значною мірою сприяла і великодержавна політика Гогенштауфенів². Намагаючись заручитися підтримкою князів у своїх італійських походах, німецькі імператори робили їм численні поступки й по суті самі сприяли закріпленню князівського всевладдя.

Вивчення питань причин та наслідків роздробленості німецьких держав є дуже важливою частиною уроку. Проте через брак часу варто обмежити розгляд цього питання рівнем констатації фактів. Пояснення вчителя відбувається з опорою на карту атласу.

Вчитель пропонує учням знайти на відповідній карті атласу «багатокольорову Німеччину» й пояснює причини роздробленості німецьких держав.

Причини роздробленості німецьких держав:

- церковні й світські феодалі Німеччини успішно протистояли сильній королівській владі;
- німецькі міста не стали політичними центрами, як Париж у Франції, Лондон в Англії;
- піднесення міст, які були більше зацікавлені в торгівлі з Італією та іншими державами, тому внутрішня торгівля була слабкою;
- дрібні і середні феодалі, які в інших державах підтримували короля, у Німеччині були надто слабкі, щоб стати опорою для центральної влади.

За наявності часу можна пояснити ще й такі причини:

- зосередження значної уваги на завоюванні та утриманні італійських та слов'янських територій відвертало увагу німецьких імператорів від внутрішніх проблем;
- традиція виборної монархії, яка намагалася подолати традицію спадкової монархії.

Усе це призвело до того, що німецькі держави не змогли об'єднатися в єдину державу, і в епоху Середньовіччя закріпилася їх роздробленість. Німецький імператор, якого обирали сім князів, був лише перший серед рівних.

Юридичним закріпленням роздробленості Німеччини стала Золота булла.

² Гогенштауфени, або Штауфени — династія королів Німеччини та імператорів Священної Римської імперії (1138 — 1254)

роздробленості

● МОВОЮ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Золота булла

Золота булла – грамота із золотою висячою печаткою.

Божою милістю ми, Карл IV, імператор Римський і король Богемії, на вічну пам'ять.

Щоб встановити єдність між курфюрстами і ввести узгоджені вибори й запобігти роздробленості — ми на загальному зібранні в Нюрнберзі у присутності всіх духовних і світських курфюрстів та інших князів всесильною царською владою оголосили виконувати таке...

Коли стане відомо про смерть короля чи імператора, хай курфюрсти ... зберуться потягом трьох місяців у Франкфурті та виберуть Римського короля як майбутнього імператора. Питання про вибір має вирішуватися простою більшістю голосів. Обраний повинен одразу затвердити привілеї, права й свободи курфюрстів.

Запитання та завдання до документа

- ▣ Як обирався імператор Священної Римської імперії?
- ▣ Поясни, з якою метою було ухвалено Золоту буллу.

Важливе місце в середньовічній Німеччині посідали об'єднання міст, які відіграли помітну роль у розвитку господарства країни, європейської торгівлі загалом. Найвідомішим об'єднанням була Ганза. Вона вийшла на арену європейського життя в середині XII ст., а на початку XVII вже розвинулася в потужну торгово-політичну силу, охоплюючи близько 160 міст Північної й частини Центральної Німеччини, а також низку західнослов'янських і лівонських міст. Сьогодні чимало дослідників уважають практичну діяльність Ганзи однією з перших спроб економічного об'єднання Європи, а створену ганзейцями колосальну комерційну мережу на просторі від Лондона до Новгорода й від Бергена до Брюгге — одним з перших виявів глобалізації.

Відомим також став і Рейнський союз, уривок зі статуту якого ми наводимо. Його можна використовувати як власне документ, так і для пізнавальних завдань.

● МОВОЮ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Рейнський союз

У 1254 р у неділю св. Михаїла у місті Ворсі зібралися разом пов'язані обітницею для охорони миру в місті.

1. Ми постановили, що не будемо здійснювати ніяких походів без загального обговорення всіма містами, без взаємної підтримки, рівномірно розподіляючи всі труднощі.

2. Жодному сеньйору, противнику укладеного нами миру, жодне місто не повинно доставляти припасів, зброї тощо.

3. Не надавати ніякого кредиту, позики противникам миру і нашим.

15. Також обіцяли ми, якщо хто-небудь з учасників Союзу зрадить його, то ми виступимо проти нього швидше, ніж проти чужого й примусимо його до належної розплати.

18. Також ми постановили, щоб кожне місто вимагало й домагалася від своїх сусідів, які ще не приєдналися до Союзу, щоб вони приєднувалися. Якщо міста цього не зроблять, вони будуть абсолютно відірвані від світу.

Запитання та завдання до документа

- З якою метою було утворено Рейнський союз міст?
- Які правила існували для тих, хто був членом Союзу, і для тих, хто не брав у ньому участі? Як вчиняли з порушниками правил?
- Знайдіть на карті атласу «Торгівля та ремесло країн Європи» річку Рейн, міста, розташовані в її долині. Встановіть, чим торгували ці міста.

Жителі Німеччини, XIV ст.

Німецький купець, XV ст.

Пізнавальне завдання

■ Прочитайте назви документів, пов'язаних з Фрідріхом I Барбаросою: «Міське право, надане Любеку в 1188 р. Фрідріхом I Барбаросою», «Грамота Фрідріха I Барбаросси учням і вчителям болонських шкіл», «Листування Фрідріха I Барбаросси з Саладином». На їхній основі схарактеризуйте внутрішньополітичні й зовнішньополітичні інтереси імператора.

■ У 1214 р. відбулася битва під Бувіном, під час якої французький король Філіпп II Август розгромив коаліційну армію на чолі з германським імператором Оттоном IV. За титулами аристократів, які потрапили в полон до французів, вкажіть, які середньовічні країни вдалося об'єднати Оттону IV для боротьби проти Франції: «граф Ферран Фландрійський, Вільям Солсберійський, Віллем Голландський, граф Текленбурзький».

Творче завдання

■ Що могло здивувати французького дворянина в розповіді німецького про порядки у Священній Римській імперії?

У боротьбі з німецькими імператорами папство перемогло. Папа римський наполягав на повному знищенні роду Гогенштауфенів, оголосивши їх еретиками. Німеччина залишилася без єдиної центральної влади й розпалася на окремі держави. Однією з них стала Австрія. На австрійський престол обрали Рудольфа Габсбурга, який поклав початок королівській, імператорській династії, що трималася при владі майже 700 років.

На території Священної Римської імперії утворилася й Швейцарія. Датою її створення вважають 1 серпня 1291 р. року, коли три лісові кантони (землі): Урі, Швіц Унтервальден, відстоюючи незалежність від Габсбургів, уклали заради оборони «вічний союз». Як самостійна держава Швейцарія одержала міжнародне визнання за Вестфальським миром 1648 р.

Завдання на структурування навчального матеріалу

■ Використовуючи текст підручника, схарактеризуйте основні напрями політики Фрідріха II.

Напрямки політики	Сутність політики Фрідріха II
Ставлення Фрідріха II до освіти. Розвиток освіти	
Сила королівської влади	
Формування армії і флоту	
Ставлення до інших релігій	
Ставлення до папства	

■ Використовуючи текст підручника та карту атласу, заповніть таблицю «Завойовницька політика німецьких князів».

Німецькі правителі	Завойовані території

Топонімічне дослідження

■ Як утворилася назва «Швейцарія»?

Аналітичні завдання

■ Використайте матеріали підручника й схарактеризуйте відносини німецьких імператорів із папством.

■ Порівняйте управління в Швейцарії й управління в інших європейських державах.

■ Поміркуйте, чому на державному прапорі Швейцарії зображені символи Священної Римської імперії – білий хрест на червоному тлі.

■ Поміркуйте, що було спільного в діяльності англійського парламенту, французьких Генеральних штатів і німецького рейхстагу, чим вони відрізнялися.

■ Що об'єднувало всіх німецьких імператорів?

Священна Римська імперія формально проіснувала до початку XIX ст. На початку XIX ст. імператор Франції Наполеон зруйнував її.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бутромеев В. П. Всемирная история в лицах: Раннее средневековье. Энциклопедия для школьников. Серия «Детский Плутарх». Ю – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 1999. – 320 с.
2. Дервиз К. Великие сражения средних веков 1000 – 1500. – М.: Эксмо, 2007. – 224 с.
3. Джеджора О. История европейской цивилизации. Частина I – Л.: Видавництво ЛБА, 1999. – 448 с.
4. История средних веков. Хрестоматия. Пособие для учителя. Ч.1 (V – XV века) / Сост. В. Е. Степанова, А. Я. Шевеленко. – М.: Просвещение, 1988. – 288 с.
5. История средних веков / Сост. М.М.Стасюлевич. – СПб., М.: АСТ, 1999. – 1376 с
6. История западноевропейского Средневековья. Хрестоматия / Упорядник М. О. Рудь: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2005. – 656 с.
7. Подалая Н. Могутня Ганза. Комерційний простір, міське життя і дипломатія XII – XVII століть. Наукове видання. – К.: Темпора, 2009. – 360 с.
8. Энциклопедия для детей. Т. 1. Всемирная история. – М.: Аванта+, 2001. – 688 с.
9. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>